

работы общеуниверситетских коллегиальных органов в исследуемый период, охарактеризованы полномочий ректора и секретаря совета.

Ключевые слова: университет, ученый совет, нормативные документы, порядок работы.

SUMMARY

L. Zelenska. Law regulation of the Ukrainian Universities' Academic Councils during the second half of the XIX century.

The article views the legal documents that regulated the Ukrainian Universities' Academic Councils during the second half of the XIX century, the order of work organization of general university corporate organs in the investigated period are worked out in details, rector and secretary's of the council authority are characterized here.

Key words: university, academic council, legal documents, work order.

УДК 371.3(477.52)

Н. О. Ковальова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ШКОЛИ-ГОСПОДАРСТВА ПЕТРА ПРОКОПОВИЧА ТА МИКОЛИ НЕПЛЮЄВА В ІСТОРІЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

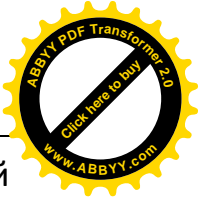
У статті досліджено діяльність шкіл-господарств Петра Прокоповича та Миколи Неплюєва в історії освіти України. Розглянуто основні ідеї та завдання трудового виховання у цих шкіл, порівняно організацію навчально-виховного процесу у школах-господарствах; доведено актуальність та доцільність вивчення досвіду діяльності цих навчальних закладів.

Ключові слова: школа-господарство, фундатор, професійна освіта, трудове виховання, моральне виховання, релігійне виховання.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки трудова спрямованість навчання, залучення молоді до трудової діяльності стають не тільки чинниками економічного добробуту держави, самореалізації і творчого розвитку людини, а й передумовою її виживання. За сучасних проблем у системі освіти заслуговує на увагу досвід попередніх поколінь, який необхідно вивчати для якісних реформувальних дій у цій сфері. Це насамперед стосується діяльності шкіл-господарств, які мали успіх в Україні і стали відомими за її межами.

Аналіз актуальних досліджень. Трудовому навчанню і вихованню дітей та молоді приділяли значну увагу вітчизняні та зарубіжні вчені і педагоги, а саме: М. Пирогов, М. Корф, А. Макаренко, К. Ушинський, Дж. Дьюї, Г. Кершенштейнер, Й. Песталоцці та ін. Вони відзначали його роль не тільки в підготовці кваліфікованих робітників у галузі промисловості та сільського господарства, а й у підвищенні рівня морального та розумового розвитку суспільства.

Мета статті – розглянути діяльність шкіл-господарств під керівництвом Петра Прокоповича і Миколи Неплюєва України у ХІХ – на початку ХХ ст.; висвітлити основні ідеї та завдання зазначених шкіл.

Виклад основного матеріалу. Школа-господарство – навчальний заклад, що функціонує на самоокупній основі і поєднує загальну та професійну складові освіти. Діяльність школи-господарства у XIX – на початку XX століття спрямовувалася на задоволення потреби суспільства у кваліфікованих фахівцях різноманітних галузей господарства, реалізацію реабілітаційної функції щодо дітей та молоді із соціально незахищених прошарків населення. Освіта і виховання добропорядних, здорових, здатних до самостійної праці людей – такі основні завдання цих шкіл.

У світовій розвідці ми зосередимо увагу на двох яскравих прикладах шкіл-господарств, першою серед них була школа бджільництва Петра Прокоповича.

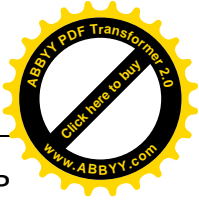
У 1828 р. у с. Митченки поблизу Батурина за сприяння Московського товариства сільського господарства відбулося відкриття першої у Європі школи з підготовки бджолярів. Фундатор цієї школи – видатний учений, талановитий педагог Петро Іванович Прокопович. Серед дослідників життєдіяльності П. Прокоповича можна назвати такі імена, як А. Бага, В. Власенко, Л. Зєвахін, В. Зуй, В. Корж, Л. Корж-Усенко, Г. Писаренко, В. Різніченко, В. Скуратівський та ін.

Навчальний заклад П. Прокоповича за короткий час став відомим на всю Російську імперію, кількість бажаючих навчатися у ній зростала щороку. Лекції П. Прокопович викладав рідною для учнів українською мовою. Крім українців, у школі навчалися й іноземці: росіяни, башкири, поляки, болгари. Учні платили за навчання по 150 крб на рік. Харчування та житло Петро Прокопович надавав безкоштовно [4, 37].

Навчання у школі відбувалося за системою Ланкастера. Учні, які швидко опановували матеріал, згодом призначалися вчителями для слабших учнів.

Термін навчання був дворічний. Перший рік в основному присвячувався теорії, яка закріплювалася практичною роботою наступного року. Деякі учні, яким не вдалося засвоїти достатньою мірою необхідний обсяг знань, умінь і навичок, залишалися у школі ще на півроку, щоб бути вправними господарями на «бджолиному заводі» і давати користь державі. Петро Прокопович додаткове навчання проводив безкоштовно. З цього приводу він зазначав: «Без провини з мого боку я повинен продовжувати зайву працю, терпіти незручності і витрати. Проте я готовий краще всього цього зазнати, аніж випустити із своєї школи невправного і недосконалого учня» [4, 81].

За професіоналізм кожного вихованця Петро Іванович ніс особисту відповідальність. Організатор намагався надавати не тільки тверді знання,

але й виховувати учнів, «усувати застарілі селянські звички, відсутність самоповаги, невіру, недобрість і лукавство» [4, 27]. Важливим у справі виховання є безпосереднє ставлення до учнів, про яке Петро Іванович говорив: «Моє особисте поводження з усіма учнями незневажливе і жорстоке, а щире, доброзичливе, з сильним умовлянням, завжди без побоїв». Натомість кожен учень мав деякі зобов'язання перед своїм учителем, а саме «коритися засновнику школи як своєму хазяїну і все, що вони (наставник) накажуть, буду виконувати і добре себе вести. Не буду робити ніякої поганої справи, не буду лукавити, прикладу всі старання своїми трудами і тихою поведінкою заслужити ім'я чесною і доброю людини» [4, 30].

У своїй школі Петро Іванович доцільно поєднував професійну освіту з моральним вихованням. Тут вивчали городництво, садівництво, розведення медоносних рослин, практичне шовківництво, вирощування виноградної лози, столярство. Навчалися робити різні типи вуликів: німецькі, французькі, угорські, здобували знання про догляд за бджолами, вирізка меду.

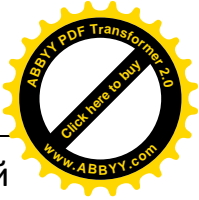
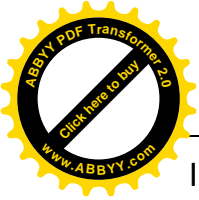
Крім бджолярської науки, у школі навчали грамоти, вимірювання, основ арифметики, читали Слово Боже, стежили за дотриманням здорового способу життя та виконанням усіх доручень вихованцями. Організатор школи вимагав від своїх підопічних охайності та дотримання чистоти як на пасіках, так і всюди, наполягав на тому, що «пасічник повинен завжди бути жвавим, дієвим, знаходити для себе підходяще діло і не марнувати жодної хвилини» [4, 140].

Петро Прокопович – автор понад 80 статей, серед яких «Лекції в школі пасічництва», «Про бджолиних маток», «Про гнилець», «Про занепад пасічництва на Україні», «Опис природного ходу пасічництва» та ін. Він головним чином друкувався в *«Земледельческом Журнале Императорского Московского Общества Сельского Хозяйства»* і *«Земледельческой газете»* [5, 3].

На жаль, праця, в якій Петро Іванович зосередив весь життєвий досвід роботи в галузі бджільництва, не була надрукована. Під час публікації своїх статей П. Прокоповичу доводилося зустрічатися з помилковим викладенням його думок. Щоб цьому запобігти, він бажав відкрити власну типографію і випустити у світ свою дванадцятитомну працю «Записки про бджіл». Але дозволу на це він так і не отримав [6, 11].

Петро Іванович був талановитим педагогом, уважно стежив за роботою учнів, з розумінням ставився до їх здібностей, вірив у кожного з них і мав гарні результати у навчанні і вихованні своїх підопічних.

Учений був відзначений нагородами за активну діяльність на користь нації і держави. Він був обраний Дійсним членом

Імператорського Московського товариства сільського господарства й отримав срібну, а згодом золоту медалі. Його обрали дійсним членом Імператорського Вільного Економічного Товариства, яке також нагородило П. І. Прокоповича золотою медаллю. Був також нагороджений орденом Святого Володимира IV ступеня [4, 7].

Після смерті фундатора Петра Прокоповича у 1850 р. школа перейшла у завідування Степана Великдана – вихованця П. Прокоповича. Практично він уже був управляючим в останні роки життя свого батька, коли той не міг справлятися з господарством через погане здоров'я. С. Великдан став гідним продовжувачем родинної справи, шанував та оберігав пам'ять свого геніального вчителя. У 1878 р. під час святкування п'ятдесятирічного ювілею школи П. Прокоповича С. Великдан був нагороджений орденом четвертого ступеня за плідну діяльність.

Степан Петрович Великдан – автор близько 50 статей, заміток і повідомлень. Він друкувався у *«Черниговских губернских ведомостях»*, *«Хліборобському журналі»*, *«Журналі сільського господарства і вівчарства»*, *«Трудах Вільного Економічного товариства»* [7, 11].

Відразу після смерті С. Великдана школу офіційно закрили, а всіх учнів відправили по місцях проживання.

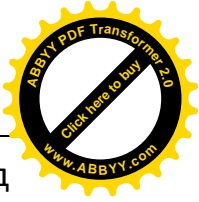
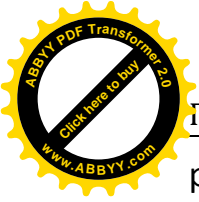
Так завершилася історія славетного, рідкісного закладу – школи бджільництва Петра Прокоповича. Спричинило такий фінал цинічне і байдуже ставлення з боку родини вченого та людей, які могли посприяти збереженню цього виняткового господарства на користь державі.

Ця унікальна школа-господарство проіснувала півстоліття. У ній було підготовлено понад 500 професійних пасічників [8, 10]. Випускники поширювали здобуті знання в Україні та за її межі, таким чином розвивали бджільництво як галузь сільського господарства.

Визначне місце в історії трудового виховання України посідають школи-господарства, створені Миколою Неплюєвим. До дослідників життєдіяльності М. М. Неплюєва належать: В. М. Авдасьов, Л. Г. Мельник, А. Сикорський, Н. С. Солодовник, М. В. Сомін та ін.

У серпні 1885 р. у хуторі Воздвиженськ, що на Ямпільщині була відкрита чоловіча «Воздвиженська сільськогосподарська школа першого розряду». У 1891 р. у с. Возвиженське була відкрита Преображенська жіноча школа.

Головними завданнями школи було духовне відродження молоді, побудова життя відповідно християнської віри зі свідомим її розумінням. За словами Миколи Неплюєва: «Школа повинна пояснити учневі життєдайний дух віри, навчити його думати по-християнськи і надалі

робити все від неї залежне, щоб полегшити йому внутрішню роботу над собою, привчаючи його і жити, і думати по-християнськи» [3, 9].

Основу виховання становили безпосередній авторитет засновника та братські гуртки: молодший і старший. Вони були створені Миколою Неплюєвим з метою виховання взаємних стосунків, що відповідають обов'язковій для християнина любові до ближнього. Якщо дитина починала добровільно працювати над собою, не порушуючи правил і настанов організатора, її приймали до молодшого братського гуртка, де серед товаришів вона отримувала можливість виховувати в собі звички християнських взаємовідносин. Вихованці молодшого братського гуртка, за словами М. Неплюєва, «які настільки зміцніли в добрі, що можуть бути корисними помічниками моїми в справі виховання, приймають у старший братський гурток і доручають їх любовним піклуванням молодших товаришів» [3, 17].

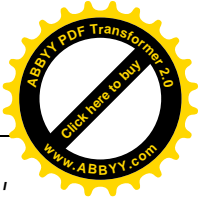
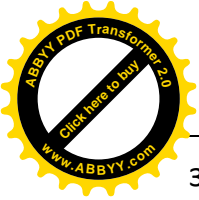
Інтелектуальному та естетичному розвитку вихованців М. Неплюєв приділяв не менше уваги, ніж духовному. У школах діяли гуртки самодіяльності, викладали музику, живопис, хоровий спів, проводили музичні і літературні вечори, куди часто запрошували професійних виконавців. Сам Микола Миколайович написав значну кількість музичних композицій. Учні регулярно виступали з рефератами з філософії, історії, літератури та природничих наук. У своєму розпорядженні вихованці мали багату бібліотеку, яка налічувала близько 6000 примірників.

Усі вихованці М. Неплюєва не повинні були вживати алкогольні напої, курити тютюн, грати в азартні ігри, використовувати нецензурну лексику, натомість вести себе скромно, ставитися до членів союзу з любов'ю і повагою [3, 52].

Загалом у школі навчалися діти селян, але також були діти міщан, купців і навіть дворян, переважно з малоросійської губернії.

Кожна школа налічувала приблизно 80 учнів (вступати до неї могли діти 12–17 років усіх християнських віросповідань), поділених на класи: у чоловічій таких було 5 (два підготовчих і три спеціальних), у жіночій – 4 (один підготовчий і три спеціальні). Завданнями програм спеціальних класів було вивчення профільних предметів, спеціалізація за інтересами, напрацювання навичок у галузі виробництва та управління.

Учням викладали: релігійну освіту (катехізис, літургію, Євангеліє, діяння і послання апостолів), російську мову, співи, гімнастику, географію, математику, геометрію, фізику, хімію, анатомію, фізіологію, ентомологію, ботаніку, історію, законодавство, геодезію, креслення, бджолярство,

зоотехнію, ветеринарію, конярство, молочне господарство, землеробство, агрономію, лісове і лугове господарство [1, 27].

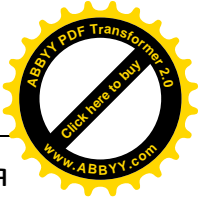
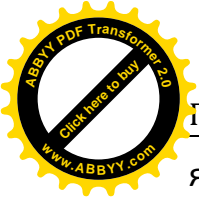
Практичні заняття полягали в експлуатації 87,2 гектара орної землі, луків, плодкових і лісових розсадників, веденні скотарства. Діти всі по черзі несли службу у школах, на конюшнях, на пасіці, на тоці, у слюсарній і столярній майстернях, де 30 учнів працювали щоденно по три години взимку, а влітку – від 8 до 10 годин [1, 69].

Знання учнів школи Миколи Неплюєва часто перевіряв уповноважений від Міністерства Землеробства. Такі ревізії відбувалися без попередження. Після іспитів на засіданнях педагогічної ради уповноважений неодноразово зауважував, що за рівнем знань учнів Воздвиженська школа посідає одне з перших місць серед навчальних закладів такого типу [2, 14].

Миколі Неплюєву удалось згуртувати колектив своїх вихованців, створити родинну атмосферу. У результаті частина випускників, які не бажали залишати свого наставника і товаришів-однодумців, утворили союз під назвою Хрестовоздвиженське Трудове братство, відкриття якого відбулося у 1895 р. Після смерті засновника, у 1908 р., братство проіснувало ще 16 років, але вижити при новій владі йому не вдалося. З 1924 р. почалися арешти членів Трудового братства. У 1929 р. усі члени братства були примусово виселені.

Основним завданням М. Неплюєва було сформувавши у своїх вихованців свідому любов до Бога і до людей. На його думку, любов – це свята життєдайна енергія, абсолютна істина, найвища цінність у світі. Засобами виховання Миколи Миколайовича була організація добра в житті вихованців та засвоєння наук, корисних для трудового життя. Провідними постулатами його діяльності були Віра, Любов і Труд.

Висновки. Обидві школи були унікальними освітніми закладами, різними за напрямом професійної підготовки, організацією навчання та укладом життя, схожі головною ідеєю – виховати гідне покоління з правильними життєвими орієнтирами, відродити загубилу селянську душу, наповнити її добром і любов'ю. У своїх учнях фундатори шкіл розвивали три сторони людської природи – фізичну, розумову та моральну, мали самотню систему виховання, зберігали національні цінності. Навчально-виховна система обох шкіл базувалася на авторитеті засновників, релігійній освіті та посильній праці учнів. Трудова підготовка загартовувала дітей до дорослого життя, надавала професійні вміння і навички, була чинником морального виховання. Організатори у своїх навчальних закладах практикували систему самоврядування,

яка стимулювала учнів до продуктивної діяльності та дотримання шкільного порядку.

Петро Прокопович і Микола Неплюєв були щирими патріотами своєї держави, які любили свій народ і дбали про нього. Виховання молоді є запорукою процвітання держави. Школи П. Прокоповича і М. Неплюєва подарували країні кваліфікованих робітників, людей працьовитих, порядних, чесних. Досвід роботи навчальних закладів талановитих педагогів-організаторів має доцільне та актуальне значення для сучасної освіти.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у розгляді діяльності шкіл-господарств інших типів господарського спрямування та порівняння вітчизняного досвіду із зарубіжним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Избранные сочинения Н. Н. Неплюева. Книга 1 / [сост. : В. Авдасев, Л. Москаленко и др.]. – Сумы : ИД «Фоллигрант», 2011. – 288 с.
2. Лютецкий А. Школы Н. Н. Неплюева как пример самобытного воспитания / А. Лютецкий // Знамя. – М. : Типография Борисенко, 1900. – 23 с.
3. Неплюев Н. Н. Братские союзы в учебных заведениях высших, средних и низших / Неплюев Н. Н. – Лейпциг : Тип. Бэра и Германа, 1893. – 71 с.
4. Прокопович П. І. Вибрані твори : у 3 т. / П. І. Прокопович ; [редкол. : В. М. Корж (координатор проекту) та ін.]. – Х. : Фактор, 2012. – Т 3 : Про школу бджільництва П. І. Прокоповича. – 2012. – 351 с.
5. Різниченко В. Петр Иванович Прокопович / В. Різниченко // Голос пчеловода. – 1923. – С. 1–7.
6. Різниченко В. Петро Прокопович (з нагоди 150-річчя з часу народження) / В. Різниченко. – К. : Друк. півд.-зах. з-ці, 1926. – 16 с.
7. Різниченко В. Степан Великдан / В. Різниченко. – К. : Київ. шк., 1925. – 15 с.
8. Різниченко В. Як погинула пасіка Прокоповича / В. Різниченко. – К. : Київ. друк, 1920. – 12 с.

РЕЗЮМЕ

Н. А. Ковалёва. Школи-хозяйства Петра Прокоповича и Николая Неплюева в истории образования Украины.

В статье исследована деятельность школ-хозяйств Петра Прокоповича и Николая Неплюева в истории образования Украины. Рассмотрены основные идеи и задания трудового воспитания в данных школах, сделано сравнение организации учебно-воспитательного процесса в школах-хозяйствах, доказана актуальность и целесообразность изучения опыта деятельности данных учебных заведений.

Ключевые слова: школа-хозяйство, учредитель, профессиональное образование, трудовое воспитание, нравственное воспитание, религиозное воспитание.

SUMMARY

N. Kovalyova. Schools-equipment of P. Prokopovych and N. Nepluev in the history of education of Ukraine.

The article is devoted to research of activity of schools-equipment of P. Prokopovych and N. Nepluev in history of education of Ukraine. Basic ideas and tasks of labor education of these schools are considered, the organization of educational process of schools-equipment is compared, the urgency and expediency of studying of experience of schools is proved.

Key words: schools-equipment, constituent, professional education, labor education, moral education, religious education.